

اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار در اسناد بین‌المللی

عبدالحسین شیروی^{۱*}، ناصر خداپرست^۲

چکیده

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و افزایش فشارهای اقتصادی بین‌المللی در طول چهار دهه، رهبر معظم انقلاب اسلامی در سال ۱۳۸۹ مفهومی تحت عنوان اقتصاد مقاومتی را در ادبیات اقتصادی به وجود آوردند و عقیده دارند که پیشرفت اقتصادی و برون‌رفت از بحران‌های بین‌المللی کشور، اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و شاخص‌های آن است. مجامع بین‌المللی و در رأس آن سازمان ملل متحد نیز، از بدو تأسیس تاکنون، برای کاهش فقر و پیشرفت کشورهای توسعه‌نیافته یا در حال توسعه، مفهومی با عنوان توسعه پایدار را به وجود آورده و اسناد مختلفی را در این زمینه تصویب کرده‌اند که جدیدترین آن، سند توسعه پایدار سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵ و آرمان‌های هفده‌گانه آن است. سؤال این پژوهش این است که میان سند اقتصاد مقاومتی و گزارش توسعه پایدار که هر دو، شاخص‌هایی را برای پیشرفت معرفی می‌کنند، چه رابطه‌ای از لحاظ حقوقی موجود است؟ چه مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی میان این دو مفهوم وجود دارد؟ این پژوهش در جمع‌بندی به این نتیجه می‌رسد که مشابهت‌های بسیار و تفاوت اندکی میان این دو سند موجود است و سند کلی اقتصاد مقاومتی نسخه بومی و پالایش‌شده فرهنگی گزارش توسعه پایدار سازمان ملل متحد است.

کلیدواژگان

اقتصاد مقاومتی، توسعه پایدار، رابطه حقوقی، مشابهت‌ها، تفاوت‌ها.

۱. استاد، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: shiravi@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق نفت و گاز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: Nasser_khodaparast1986@yahoo.com, nasser.khodaparast@gmail.com تلفن: ۰۹۳۶۴۳۷۷۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۸

مقدمه

ظهور انقلاب اسلامی ایران، در منطقه خاورمیانه، موجب شد که نظام استکبار جهانی و در رأس آن آمریکا جهت براندازی آن، با تمام قوا تلاش کنند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۱). آمریکا و دولت‌های غربی از هر گونه اقدامی برای مقابله با ایران فروگذار نکردند، از جمله تهاجم نظامی، تحریم‌های اقتصادی و... از میان این اقدامات، تحریم‌های اقتصادی یکجانبه، چندجانبه و همه‌جانبه‌ای، به بهانه‌های متعدد از جمله برنامه هسته‌ای، حقوق بشر، فعالیت‌های بی‌ثبات‌کننده ایران در منطقه خاورمیانه و تروریسم، بیش از همه به کار گرفته شد (Katzman, 2012: 38-39).

مشکلات اقتصادی ناشی از اعمال تحریم‌های مزبور، مقام معظم رهبری را به تکاپو انداخت تا طرحی متناسب با وضعیت اقتصادی موجود ارائه کنند، که هم در برابر فشارهای بین‌المللی ایستادگی نماید و هم نقشه راهی برای توسعه آینده کشور باشد. در نهایت ایشان، در سال ۱۳۸۹ مفهوم اقتصاد مقاومتی را در ادبیات اقتصادی و سیاسی ایران ابداع و براساس بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی سیاست‌های کلی آن را در ۱۳۹۲ ابلاغ کردند.

در راستای موضوع اقتصاد مقاومتی، موضوع مهم دیگری که از بدو تأسیس سازمان ملل متحد تاکنون، در حوزه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از جایگاه خاصی برخوردار بوده است، «توسعه پایدار» است. نهادهای بین‌المللی تاکنون اعلامیه‌ها و اسناد متعددی را در این خصوص مطرح کرده‌اند که مهم‌ترین آنها، اعلامیه استکهلم ۱۹۷۲، منشور جهانی طبیعت ۱۹۸۲، اعلامیه ریو ۱۹۹۲، اعلامیه وین در مورد حق بر توسعه ۱۹۹۳ و اعلامیه ژوهانسبورگ ۲۰۰۲ است (J. Bradbrook 2005:11).

آخرین تحول توسعه پایدار، اجلاس ریو+۲۰ در سال ۲۰۱۲ است که در آن اجلاس، کمیسیون توسعه پایدار جای خود را به «هیأت عالی‌رتبه سیاسی توسعه پایدار» داد (United Nations, Res. A/70/1. 2015:14). با ارائه تحقیق از سوی این هیأت، کارگروه همگانی توسعه پایدار در سال ۲۰۱۳ تأسیس شد تا گزارشی برای مجمع عمومی سازمان ملل تهیه کند، تا سرلوحه تصمیمات کشورها برای تهیه برنامه توسعه آنها پس از سال ۲۰۱۵ باشد. این کارگروه گزارش خود را در سال ۲۰۱۴ ارائه و در آن ۱۷ آرمان را به کشورها پیشنهاد کرد که در قسمت‌های بعد بررسی می‌شود (Sharma, 2015: 592).

ضرورت طرح و بررسی این دو سند در این پژوهش این است که اخیراً سند آموزشی ۲۰۳۰ که در راستای اجرایی شدن یکی از آرمان‌های هفده‌گانه توسعه پایدار، در سازمان یونسکو به تدوین درآمد، به دلیل تعارض با اصول و ارزش‌های داخلی و نیز برخی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، با مخالفت صریح رهبری مواجه شد. چنین تعارض مهمی از دیدگاه شخص رهبری

این ضرورت را برای نگارندگان به وجود آورد تا این دو سند را مورد واکاوی قرار دهند، تا دلیل مخالفت شخص رهبری با برخی از مفاد این سند روشن شود. با توجه به مطالب مذکور، این سؤالات مطرح می‌شود:

۱. میان اقتصاد مقاومتی و گزارش توسعه پایدار سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۵ چه رابطه‌ای از لحاظ حقوقی (تساوی - تباین - عموم و خصوص من وجه - عموم و خصوص مطلق) وجود دارد؟
۲. سند اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار چه مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی با هم دارند؟ فرضیه‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. میان اسناد اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد و سند اقتصاد مقاومتی، نسخه ایرانی (بومی) و اسلامی سند توسعه پایدار است و می‌توان مسامحتاً میان این دو سند، رابطه عموم و خصوص من وجه برقرار کرد؛
۲. تفاوت بارز این دو سند، ایدئولوژی و فرهنگ متفاوت این اسناد در رسیدن به پیشرفت و توسعه است. این پژوهش به سه قسمت تقسیم می‌شود که در قسمت اول اقتصاد مقاومتی، در قسمت دوم توسعه پایدار و در قسمت سوم رابطه میان این دو بررسی خواهد شد.

اقتصاد مقاومتی

۱. مفهوم

هر سال به‌هنگام شروع سال جدید، مقام معظم رهبری، همراه با پیام نوروزی خود شعار جدیدی را انتخاب می‌کنند. در سال‌های اخیر، پیام‌های نوروزی ایشان به سمت شعارهای اقتصادی متمایل شده^۱ که آخرین الگوی مدنظر ایشان، الگوی اقتصاد مقاومتی بوده است (شعبانی و نخلی، ۱۳۹۳: ۵۷). ایشان مهم‌ترین دلیل انتخاب این الگو را تحریم‌های اقتصادی عنوان کرده‌اند: «... مسئله انرژی هسته‌ای و حقوق بشر و غیره را مطرح می‌کنند، اینها بهانه است. مسئله، مسئله فشار است، می‌خواهند انقلاب را زمین بزنند. یکی از کارهای مهم همین تحریم اقتصادی است ... ما باید یک اقتصاد مقاومتی در کشور به وجود بیاوریم» (بیانات رهبری در دیدار با کارآفرینان، ۱۳۸۹/۶/۱۶). مقوله اقتصاد مقاومتی مستلزم مفهوم‌شناسی است. به‌زعم نگارندگان، بهترین منبع برای دسترسی به این مفهوم و شاخص‌های آن، جست‌وجو در بیانات مقام معظم رهبری است. ایشان در سخنرانی‌های متعددی اقتصاد مقاومتی را این‌گونه معرفی می‌کنند: «راهکار اصلی در برابر فشارهای بین‌المللی اقتصاد مقاومتی است؛ یعنی

۱. از جمله، مسئله اشتغال در سال ۱۳۸۰، نوآوری و شکوفایی در سال ۱۳۸۷، جهاد اقتصادی در سال ۱۳۹۰، تولید ملی و حمایت از کار و سرمایه ایرانی در سال ۱۳۹۱، اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی در سال ۱۳۹۳، اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل در سال ۱۳۹۵ و اقتصاد مقاومتی: تولید و اشتغال در سال ۱۳۹۶.

اقتصادی که همراه با مقاومت در مقابل کارشکنی و خباثت دشمن باشد» (بیانات رهبری در دیدار با کارآفرینان، ۱۳۸۹/۶/۱۶) «... اقتصاد مقاومتی یعنی اقتصادی که به ملت امکان می‌دهد، حتی در شرایط فشار رشد و شکوفایی خود را داشته باشد...» (بیانات رهبری در دیدار با دانشجویان، ۱۳۹۱/۵/۱۶) «... اقتصاد مقاومتی یعنی ما اقتصادی داشته باشیم که روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند و هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور طوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که همیشگی خواهد بود، کمتر آسیب ببیند...» (بیانات رهبری در دیدار با اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲) «... سیاست‌های اقتصاد باید اقتصاد مقاومتی باشد. یعنی اقتصادی که در ساخت درونی خود مقاوم باشد، بتواند ایستادگی کند، با تغییرهای گوناگون در این و آن گوشه دنیا متلاطم نشود...» (بیانات رهبری در دیدار با فعالان بخش تولید، ۱۳۹۲/۲/۷).

از مجموع بیانات مقام معظم رهبری استنتاج می‌شود که نگرش ایشان به مفهوم اقتصاد مقاومتی این است که هرچند ایشان در شرایط تحریم‌های اقتصادی این مفهوم را به وجود آورده‌اند، منظور ایشان در نظر گرفتن مفهوم اقتصاد مقاومتی تنها در شرایط تحریم نیست، زیرا پس از انعقاد برجام تحریم‌های ایران لغو شده است، از این رو باید علی‌الاصول اقتصاد مقاومتی مفهوم و موضوعیت خود را از دست داده باشد و به‌عنوان الگویی موقتی و اقتضایی تلقی شود، درحالی که مقصود مقام معظم رهبری چنین امری نبوده است و الگوی ابداعی ایشان هم شرایط بحران و هم شرایط عادی را در برمی‌گیرد. اقتصاد مقاومتی در شرایط عادی نیز از این پتانسیل و توانایی برخوردار است تا بتواند به دور از فشارهای بین‌المللی، با برجسته کردن مؤلفه‌های رشد و عدالت و با توجه به برقراری شرایط ثبات اقتصادی در ایجاد شکوفایی و رفاه همراه با عدالت، اهداف اساسی خود را دنبال کند (سیف، ۱۳۹۱: ۱۷).

۲. شاخص‌های کلی

اجرای اقتصاد مقاومتی مستلزم رعایت شاخص‌هایی است که باید آنها را در سخنرانی‌های رهبری و نیز در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی جست‌وجو کرد. **اهم** این شاخص‌ها عبارت‌اند از:

۲.۱. استفاده از ظرفیت‌ها و مشارکت مردمی

در بند ۱ سیاست‌های کلی، به استفاده از ظرفیت‌های دولتی و مردمی اشاره شده است. در بخشی از این بند مقرر شده است: «... به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های جمعی...». ایشان در تفسیر این بند می‌فرمایند: «اینکه ما «اقتصاد مقاومتی» را مطرح کردیم شرایطی دارد؛ یکی از شرایطش همین تکیه به مردم است؛

همین سیاست‌های اصل ۴۴ با تأکید هرچه بیشتر باید دنبال شود؛ از هر طریقی که لازم است، کاری کنید که بخش خصوصی، بخش مردمی، فعال شود ... یکی از شرایطش، استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی است». «... به مردم هم باید واقعاً میدان داده شود... باید مراقبت کنید که کسانی نیابند به‌عنوان ایجاد اشتغال و کارآفرینی تسهیلات بانکی بگیرند، اما کارآفرینی واقعی انجام نگیرد...» (بیانات رهبری در دیدار با اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲).

از نظر ایشان اقتصاد مقاومتی اقتصادی دولتی نیست، بلکه مردم بنیاد است و با اراده، سرمایه و حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما منظور از آنکه دولتی نیست بدین‌معنا نیست که دولت در قبال آن هیچ‌گونه مسئولیتی ندارد. مسئولیت‌های دولت عبارت‌اند از: برنامه‌ریزی، آماده‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک و به‌عبارت کلی آماده‌سازی شرایط برای تحقق اقتصاد مقاومتی (شیخ ابومسعودی، ۱۳۹۵: ۶۹). در ابتدای بند ۱ نیز مقرر شده است که «تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به‌منظور توسعه کارآفرینی...»، که تأمین این شرایط و فراهم ساختن امکانات و منابع بر عهده دولت است. دولت از این طریق باید از تمام استعدادها و ظرفیت‌های مردم در جهت تولید ثروت و دستیابی به استقلال و امنیت اقتصادی استفاده کند (میرمعزی، ۱۳۹۱: ۵۲). البته مردم نیز در کنار دولت، در جهت تحقق استقلال اقتصادی مسئولیت دارند. از این‌رو باید توانمندسازی آحاد مردم در دستور کار قرار گیرد تا زمینه برای حضور مؤثر و رقابتی همه افراد در فعالیت‌های مولد اقتصادی فراهم شود. قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ برای واگذاری بخش خصوصی به مردم و نیز قانون برگزاری مناقصات در واگذاری پروژه‌های دولتی به بخش خصوصی می‌تواند زمینه حضور عادلانه و رقابتی مردم در عرصه اقتصادی را فراهم نمایند که متأسفانه این قوانین در سالیان گذشته به‌طور کامل رعایت نشده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۱۸). در نتیجه، با محوریت نظام‌های دسته‌جمعی میان فعالیت‌ها، آرمان مردم‌سازی اقتصادی محقق شده و سطح پایداری و مقاومت اقتصادی در برابر تحریم‌ها ارتقا می‌یابد. لذا، اقتصاد مقاومتی ماهیتاً اقتصادی مردمی است و ضروری است مردم وارد این عرصه شوند تا از ورود رانت‌خوارها به اقتصاد جلوگیری شود و فضای رقابتی در اقتصاد کشور گسترش یابد (شقایق شهری، ۱۳۹۵: ۵۶).

۲.۲. حمایت از تولید ملی و کالاهای داخلی

در بند ۶ سیاست‌های کلی، به حمایت از تولید ملی و کالای داخلی اشاره و مقرر شده است: «افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی) و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص». رهبری در این خصوص می‌فرماید: «رکن دیگر اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی است... حمایت از

تولید ملی، آن بخش درون‌زای اقتصاد ماست...». «در صورتی که ما به کار ایرانی و سرمایه ایرانی احترام نگذاریم، تولید ملی شکل نمی‌گیرد و اگر تولید ملی شکل نگیرد، استقلال اقتصادی کشور تحقق پیدا نمی‌کند...» (بیانات رهبری در دیدار با کارکنان شرکت داروپخش، ۱۳۹۱/۲/۱۰). «ما باید از تولید داخلی استفاده کنیم؛ آحاد مردم مصرف تولید داخلی را بر مصرف کالاهایی با مارک‌های معروف خارجی ترجیح بدهند. اینها می‌تواند مایه رشد اقتصادی و اقتدار یک کشور شود» (بیانات رهبری در دیدار با اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲).

از بیانات رهبری در این خصوص استنتاج می‌شود که تولید ملی باید پاسخگوی نیاز مردم و کشور باشد و محصولاتی تولید شود که قابل رقابت در بازارهای خارجی و قابل مبادله با محصولات مورد نیاز کشور باشد. محصولات با کار و سرمایه ایرانی تولید شود، زیرا در غیر این صورت وابستگی در تأمین عوامل تولید از خارج و نیز گسترش واردات و خروج ارز رخ خواهد داد. لذا یکی از استلزامات اقتصاد مقاومتی، باید حمایت از کار، سرمایه و تولید ایرانی و تغییر فرهنگ مصرف از کالای خارجی به کالای داخلی باشد (میرمعزی، ۱۳۹۱: ۶۰). مسئولان نیز باید از تولید ملی حمایت کنند، حمایت قانونی و اجرایی از جمله رعایت قانون رفع موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی ۱۳۸۷ و نیز قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی در تأمین نیازهای کشور و تقویت آنها در امر صادرات ۱۳۹۱ که به‌نحو احسن مورد رعایت قرار نگرفته‌اند، باید مطمئن نظر مسئولان قرار گیرد (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۵-۲۲). لذا حمایت از تولید محصولاتی که عرضه رقابتی آنها با خالص ارزآوری مثبت همراه باشد و توسعه فرهنگ حمایت از کالاهای داخلی از مهم‌ترین راه‌های تحقق اقتصاد مقاومتی است.

۳.۲. رشد فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان

بند ۲ سیاست‌های کلی در خصوص «پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان ... و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش‌بنیان در منطقه» است. از مؤلفه‌های سازنده اقتصاد مقاومتی مسئله دانش‌محوری است. یکی از نقاط قوت در سال‌های اخیر، رشد روزافزون ایران در عرصه‌های علمی بوده است. برای نمونه، ایران در حوزه «نانو» در سال ۱۳۹۱، رتبه نخست و همچنین در سال ۲۰۱۵ در تولید علم و انتشار مقالات علمی در میان تولیدات علمی کل جهان رتبه شانزدهم را به‌دست آورد. بنا به فرموده رهبری «مسئله دیگر در سرفصل اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است، به نظر من دولت بایستی به مسئله شرکت‌های دانش‌بنیان بپردازد» (بیانات رهبری در دیدار با اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲). «... به نظر من یکی از بخش‌های مهمی که می‌تواند این اقتصاد مقاومتی را پایدار کند، همین شرکت‌های دانش‌بنیان است؛ این یکی از مؤثرترین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی است» (بیانات رهبری در دیدار با مسئولان شرکت‌های دانش‌بنیان، ۱۳۹۱/۵/۸).

اقتصاد دانش‌بنیان اقتصادی علم‌محور است. اما این اقتصاد تنها منحصر به دانشمندان نیست، بلکه مهارت‌ها و تجارب صاحبان صنعت و کارگرانی که دارای تجربه و مهارت‌اند نیز می‌تواند اثرگذار باشد. قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان و تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات ۱۳۸۹ و نیز نقشه جامع علمی کشور ۱۳۸۹ و نیز مواد مختلف قانون برنامه پنجم توسعه بهترین زمینه برای حمایت از دانشمندان و طرح‌های آنها دارد که متأسفانه این قوانین به‌درستی اجرا نشده‌اند و مهم‌ترین دلیل آن عدم تخصیص منابع مالی به طرح‌های اقتصادی دانش‌بنیان و نیز عدم هماهنگی لازم بین دستگاه‌های متولی در اجرای این قوانین می‌باشد (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۰-۱۹).

۴.۲. مبارزه با مفاسد اقتصادی

امروزه فساد در اغلب کشورها موجب آسیب‌رسانی جدی به توسعه و پیشرفت شده و در کشورهای در حال توسعه اهمیت مهار و کنترل آن کاملاً برای سیاستمداران و مردم آنها آشکار شده است. فساد مانع رشد رقابت سالم و باعث عقب‌راندن تلاش‌ها در جهت کاهش فقر و بی‌عدالتی اجتماعی می‌شود، بدین شکل که، فساد مالی فعالیت‌های اقتصادی را از شکل مولد آن به سوی رانت‌ها سوق می‌دهد و موجب پرورش مافیا و انحصار اقتصادی در نهادهای قدرت می‌شود. متعاقباً انحصارطلبی و رانت‌خواری این نهادها را فاسد می‌کند و این سیستم آلوده به فساد به همه بخش‌های زندگی از جمله محیط زیست و همچنین رفاه مردم نفوذ می‌کند، نابرابری‌ها را افزایش می‌دهد و رشد و توسعه اقتصادی را متوقف می‌سازد (پژوهنده، ۱۳۹۴: ۲۰۳).

در بند ۱۹ سیاست‌های کلی نیز مقرر شده است «شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و...». رهبری می‌فرماید: «واقعاً نمی‌شود کار اقتصادی درست بکنیم، اما با مفاسد اقتصادی مبارزه نکنیم؛ مراقبت کنید کسانی نیابند به‌عنوان ایجاد اشتغال و کارآفرینی تسهیلات بانکی بگیرند، اما کارآفرینی واقعی انجام نگیرد. همکاری قوه مجریه و قضائیه در اینجا لازم است» (بیانات رهبری در دیدار با اعضای هیأت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲).

در ایران قوانین متعددی برای مقابله با فساد وجود دارد. از جمله قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد ۱۳۸۷، قانون مدیریت خدمات کشوری ۱۳۸۶ و قانون دسترسی آزاد به اطلاعات ۱۳۸۸ که به‌دلیل فقدان اراده در دستگاه‌های اجرایی و نظارتی، به‌طور کامل اجرا نشده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۸). قانون مجازات اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی ۱۳۱۵، قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی ۱۳۴۸، قانون ممنوعیت اخذ پورسانت در معاملات خارجی ۱۳۷۲ و قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا، اختلاس و کلاه‌برداری ۱۳۶۷ نیز از جمله قوانین دیگری هستند که به‌دلیل عدم به‌روزرسانی آنها توسط دستگاه قانونگذاری و

نیز عدم طراحی سازوکار مناسب به منظور ضمانت اجرای این قوانین، در مبارزه با فساد اجرا نشده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۹). با توجه به موارد فوق هیچ‌گونه اراده‌ای به‌طور عملی برای مقابله با فساد وجود ندارد. به‌عبارتی بند ۱۹ سیاست‌ها که لازمهٔ مردمی کردن اقتصاد (بند ۱) و نیز ارتقای عدالت اجتماعی (بند ۴) می‌باشد، مغفول مانده است. راهکار اصلی مبارزه با فساد، شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد است. در حال حاضر ریشهٔ بسیاری از مشکلات اقتصادی کشور در حوزه‌های مختلف، فقدان شفافیت اطلاعات اقتصادی است. شفافیت با کمک به کاهش فساد، برقراری حاکمیت قانون و برخورداری قشر فقیر از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را بهبود می‌بخشد. راهکارهای دیگر نیز، ایجاد بستر رقابت به‌طور عادلانه و منصفانه و همچنین تصویب و اجرای بدون تعارف قوانین و مقررات مربوطه و نیز مبارزه با ویژه‌خواری و رانت‌خواری است.

۲.۵. ارتقای عدالت اجتماعی

در انتهای بند ۴ سیاست‌ها به «ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی» اشاره شده است که نمود آن می‌تواند در بندهای متعدد سند مشاهده کرد، مانند تأکید بر ارتقای درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط (بند ۱)، سهم‌بری عادلانهٔ عوامل در زنجیرهٔ تولید تا مصرف، متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش (بند ۵)، تأمین امنیت غذا (بند ۷). موارد مذکور همگی ناظر بر نهاد عدالت اجتماعی‌اند.

عدالت اجتماعی از شاخص‌های مورد اهمیت رهبری نیز است. ایشان می‌فرمایند: «اقتصاد مقاومتی، عدالت‌محور است؛ یعنی تنها به شاخص‌های اقتصاد سرمایه‌داری - [مثل] رشد ملی و تولید ناخالص ملی - اکتفا نمی‌کند؛ درحالی‌که تولید ناخالص ملی یک کشوری خیلی هم بالا می‌رود، اما کسانی هم در آن کشور از گرسنگی می‌میرند! این را ما قبول نداریم» (بیانات رهبری در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳/۱/۶). «هر روش، توصیه و نسخهٔ اقتصادی که به افزایش ثروت ملی و عدالت اجتماعی بی‌توجه باشد، به درد کشور و مردم نمی‌خورد» (بیانات رهبری در دیدار با مسئولان اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، ۱۳۸۵/۱۱/۳۰).

دلیل مخالفت رهبری این است که در اقتصاد سرمایه‌داری، انسان‌ها با تن و بدن سروکار دارند و تبلیغات، آنها را به مصرف بیشتر تشویق می‌کند، درحالی‌که در اقتصاد اسلامی مصرف و کلیهٔ مواهب معنوی و مادی در این جهان وسیله‌ای برای کسب رضای خدا هستند. اسلام به‌هیچ‌وجه راه رشد اقتصادی را نبسته است، ولی این رشد باید با هدف عدالت اقتصادی و اجتماعی دنبال شود. اقتصاد مقاومتی نیز به‌تبع آن، تنها در یک نظام اقتصادی که نهادهای عدالت اجتماعی را در بر داشته باشد و حقوق و نیازهای اساسی انسان را تأمین کند، امکان‌پذیر می‌شود. اقتصاد مقاومتی در یک نظام اقتصادی که عدالت اقتصادی و اجتماعی را امری موهوم

بپندارد، نسبت به نیازهای اساسی انسان‌ها در نظام توزیع و تخصیص بی‌تفاوت باشد و تنها مالکیت و اصالت فرد را به رسمیت بشناسد، تحقق‌پذیر نیست (امیری طهرانی زاده، ۱۳۹۴: ۳۸). الزامات تحقق عدالت اجتماعی در اقتصاد مقاومتی، اجرای قوانین مربوط و نیز تقویت و سهم‌بری عادلانه مناطق جغرافیایی مختلف در ایران است. متأسفانه در ایران قانون خاصی در خصوص ارتقای عدالت اجتماعی به تصویب نرسیده است و قوانین دیگری نیز وجود دارند که مرتبط با موضوع عدالت اجتماعی‌اند، منتها به‌نحو احسن اجرا نمی‌شوند، از جمله قانون هدفمند کردن یارانه‌ها و ماده ۱۰ آن که مربوط به صحت‌سنجی اطلاعات اعلامی مردم و حذف اقشار پردرآمد از فهرست دریافت‌کنندگان یارانه نقدی است که تاکنون اجرا نشده است (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۳: ۲۱).

توسعه پایدار

۱. مفهوم

دیدگاهی که نسبت به مفهوم توسعه تا دهه ۱۹۶۰ وجود داشت رویکرد مکتب نئوکلاسیک بود، دیدگاهی که توسعه را صرفاً مبتنی بر رشد اقتصادی می‌دانست و سایر ابعاد مانند توسعه اجتماعی و زیست‌محیطی را مورد توجه قرار نمی‌داد (Hettne, 2002: 7). این نظریه تنها در فکر افزایش درآمد سرانه یا تولید ناخالص داخلی بود و توسعه را صرفاً اقتصادمحور تلقی می‌کرد و هر روشی را که این دو مقوله را افزایش می‌داد، مورد پذیرش قرار می‌داد و هر عامل زیست‌محیطی یا اجتماعی را که باعث کندی حرکت آن می‌شد، مردود اعلام می‌کرد (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۱: ۴۶). از دهه ۱۹۶۰ به بعد این نظریه مورد انتقاد قرار گرفت، بدین دلیل که دولت‌های بسیاری با اعمال این نظریه و با وجود رشد اقتصادی و تولید ناخالص ملی بسیار زیاد، با مشکلات زیست‌محیطی و اجتماعی بسیاری مواجه شدند که زمینه‌ساز تغییر این نظریه و ظهور دیدگاه‌های جدید دیگر در مفهوم توسعه شد (Dalal-Clayton *et al.*, 2002:7).

طرفداران دیدگاه‌های جدید عقیده داشتند، در هر نظام سیاسی، در کنار رشد اقتصادی، مؤلفه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی مثل میزان آموزش، رفاه جامعه و کارگران و افزایش سطح کمی و کیفی زندگی و سطح بهداشت نیز باید سنجیده شوند و توسعه اقتصادی نمی‌تواند جدا از ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی قلمداد شود (A. Elliott, 2006:18)، زیرا رشد اقتصادی بالا یا رشد ناخالص داخلی، فی‌نفسه ضامن پیشرفت و توسعه در یک کشور نیست، چه‌بسا کشورهایی که با رشد اقتصادی بالا روزبه‌روز فقیرتر شده‌اند و حتی محیط زیست و حقوق انسانی آنها روزبه‌روز رو به افول نهاده است (UN ECOSOC, 2008: 35 & 163). لذا، از دهه ۱۹۸۰ به بعد، با توجه بدین مشکلات و به‌منظور حل آن، در اسناد حقوقی بین‌المللی، مفهومی

تحت عنوان توسعه پایدار به وجود آمد، تا حدی که برخی بر این عقیده‌اند که ادبیات بسیار زیاد این مفهوم در منابع مختلف حقوق بین‌الملل سبب شده است که امروزه، توسعه پایدار را شاخه جدیدی از حقوق بین‌الملل انگاشته و قائل به وجود آمدن حقوق بین‌الملل توسعه در ادبیات حقوقی شده‌اند (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۱: ۴۷).

در اسناد نرم حقوق بین‌الملل نیز در ابتدا در سال ۱۹۷۸، «کمیتة جهانی توسعه و محیط»^۲ یا کمیسیون «برانتلند» تعریف جامعی از توسعه پایدار ارائه کرد: «توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای نسل حاضر را بدون تضییع توانایی‌های نسل‌های آینده برای رفع نیازهایشان تأمین نماید». «توسعه پایدار فرایند تغییری است در استفاده از منابع، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها، سمت‌گیری توسعه تکنولوژی و تغییری نهادی است که با نیازهای حال و آینده سازگار باشد» (WCED, 1987: 43 & A.Elliott, 2006: 7). پس از آن، کنفرانس سازمان ملل با عنوان «توسعه و محیط زیست» (که در سال ۱۹۹۲ در ریو برگزار شد) بر مفهوم توسعه پایدار در گزارش برانتلند صحنه گذاشت.^۳ اصل ۳ اعلامیه ریو مقرر می‌دارد که: «حق توسعه باید برآورده شود تا بتواند به‌طور مساوی نیازهای زیست‌محیطی و توسعه نسل‌های کنونی و آتی را برآورده کند» (Pisano et al., 2015:12-13).

علی‌رغم تعاریف مذکور که در ۲۵ سال گذشته تاکنون ارائه شده، این مفهوم همچنان پیچیده و مبهم است و با توجه به تشتت آرای حقوقدانان و مجامع بین‌المللی در خصوص ادبیات توسعه، متأسفانه تعریف جامع و واحدی درباره این مفهوم وجود ندارد (Berger et al., 2015: 418). این تعاریف بسیار مبهم و کلی است و نیاز به شفافیت دارد، زیرا اینکه چه چیزی را و چه مقدار و برای چه کسانی را باید پایدار کرد، به‌طور دقیق شفاف و مشخص نیست و در این زمینه باید نظریه‌سازی نمود (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۱: ۴۷)، زیرا هر یک از این تعاریف با توجه به قلمرو زمانی و مکانی متفاوت و شرایط خاص هر دوره تعریف شده است (De Lara, 2008:4). از این رو به‌دلیل وجود چنین مشکلاتی، حقوق بین‌الملل توسعه پایدار هنوز نیازمند تحول و گسترش است (J. Bradbrook, 2012:513)، اما از تعاریف بسیاری که در خصوص توسعه پایدار وجود دارد می‌توان قدر متقینی به‌دست آورد و به تعریف نسبتاً کلی دست یافت. توسعه پایدار از منظر حقوق بین‌الملل قاعده‌ای میانجی است که تطابق میان قواعد متعارض زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی (از جمله حقوق بشر) را تأمین می‌کند (شمسائی، ۱۳۸۵: ۱۱؛ Potter et al., 2004: 9) و نقطه اتصال این سه حوزه با هم است، به‌طوری‌که از هم جدا نبوده، بلکه متقابلاً از هم حمایت می‌کنند و با هم همبستگی دارند (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۹۵: ۲۷۳).

1. Soft law

2. World Commission on Environment and Development

3. http://www.sustainable-environment.org.uk/Action/Rio_Declaration.php & <https://www.unece.org/sustainable-development/sustainable-development/home.html> (Accessed at: 1396/06/27)

۲. ابعاد کلی توسعه پایدار

۱. ابعاد اجتماعی شامل فقرزدایی، تغییر الگوی مصرف، تحولات جمعیتی، تأمین سلامت و مسکن مناسب، مشارکت همه اقشار در فرایند توسعه، توجه به زنان و جوانان و کودکان، مشارکت مردم بومی، سازمان‌های غیردولتی، نقش مسئولان محلی، کارگران و کارکنان در حوزه‌های مختلف. (C. Hackett, 2006:325)
۲. ابعاد زیست‌محیطی شامل حفاظت اتمسفر، استفاده مناسب از زمین، حفاظت جنگل‌ها، کویرزدایی، تنوع زیستی، حفاظت اقیانوس‌ها، حفاظت و مدیریت منابع آب، مدیریت مواد شیمیایی سمی و زباله‌های خطرناک، زباله‌های جامد و اتمی و فاضلاب‌ها (Strange & Bayley, 2008: 27).
۳. ابعاد اقتصادی شامل کاهش پایدار در مصرف انرژی و منابع طبیعی از طریق افزایش کارایی و رشد اقتصادی و تغییر شیوه زندگی (Aylwin & J. Coombe, 2014:766).

۳. شاخص‌ها و اهداف توسعه پایدار

واقعیات دنیای کنونی با آنچه قرار بود دستاوردهای توسعه پایدار سازمان ملل در اجلاس ریو ۱۹۹۲ و ژوهانسبورگ ۲۰۰۲ باشد، فاصله زیادی دارد، زیرا چالش‌های دنیای کنونی مانند تغییرات آب‌وهوایی، رشد اقتصادی همراه با آلودگی‌های زیست‌محیطی، بیکاری جوانان و آسیب‌های متعدد اجتماعی در کشورهای فقیر، همچنان تداوم دارد. به عبارت دیگر، سازمان ملل نتوانست به اهداف خود در خصوص توسعه پایدار دست یابد و علی‌رغم تمرکز قوی این سازمان بر توسعه پایدار در ابتدای قرن ۲۱ و هدایت زندگی مردم در سراسر جهان به سمت رشد و توسعه پایدار، هنوز میلیون‌ها نفر از نابرابری‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی متعدد رنج می‌برند (A. Elliott, 2006: 51). بدین دلیل، در اجلاس ریو+۲۰ در سال ۲۰۱۲، چارچوب جدید دیگری برای توسعه پایدار پس از سال ۲۰۱۵ تعیین شد (Osborn et al., 2015: 3) که براساس آن، کارگروه همگانی توسعه پایدار در سال ۲۰۱۳ توسط مجمع عمومی سازمان ملل تأسیس شد تا گزارشی تهیه کند که سرلوحه تصمیمات کشورها برای تهیه برنامه توسعه آنها پس از سال ۲۰۱۵ باشد. این کارگروه گزارش خود را در سال ۲۰۱۴ با عنوان «تغییر جهان ما، دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار» منتشر و در آن ۱۷ آرمان و شاخص و ۱۶۹ هدف را برای برنامه پسا ۲۰۱۵ پیشنهاد کرد (Pisano et al., 2015:7). آرمان‌های هفده‌گانه عبارت‌اند از:

۱. پایان دادن به فقر در همه اشکال آن.
۲. پایان دادن به گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی و بهبود تغذیه و ترویج کشاورزی پایدار.
- ۳- تأمین زندگی‌های سالم و ترویج و تأمین رفاه برای همه در همه سنین.
۴. تأمین آموزش جامع و برابر و ترویج فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه.

۵. تأمین برابری جنسیتی و توانمند کردن همه زنان و دختران.
۶. تأمین مدیریت پایدار و قابلیت دسترسی به آب و بهداشت برای همه.
۷. تأمین دسترسی به انرژی پایدار، مطمئن، قابل تهیه و پیشرفته و مدرن برای همه.
۸. ترویج رشد اقتصادی محکم، جامع، و پایدار و شغل کامل و مداوم و مولد و شایسته برای همه.
۹. ایجاد زیرساخت‌های قابل احیا، ترویج صنعتی‌سازی پایدار و پرورش نوآوری‌ها.
۱۰. کاهش نابرابری درون و مابین کشورها.
۱۱. ساخت شهرها و سکونتگاه‌های انسانی جامع، ایمن، قابل احیا و پایدار.
۱۲. تأمین الگوهای پایدار تولید و مصرف.
۱۳. انجام اقدامی فوری برای نبرد با تغییرات اقلیمی و اثرات آن.
۱۴. نگهداری و استفاده پایدار از اقیانوس‌ها، دریاها، و منابع دریایی برای توسعه پایدار.
۱۵. محافظت، اعاده، و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستم‌های زمینی، مدیریت پایدار جنگل، مبارزه با بیابان‌زایی، و متوقف ساختن تخریب زمین‌ها و احیای آنها و متوقف ساختن از دست دادن تنوع زیستی.
۱۶. ارتقای جوامع کامل و آرام و صلح‌طلب برای توسعه پایدار و فراهم کردن دسترسی به عدالت برای همه و ایجاد نهادهای جامع، قابل اتکا و مؤثر در همه سطوح.
۱۷. تقویت اهداف اجرا و احیای مشارکت جهانی برای توسعه پایدار (United Nations, SDSN, 2015:6).

رابطه میان اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار

۱. مشابهت‌ها

میان سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و اهداف هفده‌گانه توسعه پایدار شباهت‌های بسیاری وجود دارد. این شباهت‌ها بدین معنا نیست که لزوماً نصوص هر دو سند یکسان باشد، بلکه اهداف این دو سند در موارد ذیل به هم شباهت دارد، که در این قسمت این شباهت‌ها در قالب جدولی بیان می‌شود.

مشابهت‌ها	
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف توسعه پایدار سازمان ملل در سال ۲۰۱۵
- تأکید بر ارتقاء درآمد و نقش طبقات کم‌درآمد و متوسط (اصل ۱)	- پایان دادن به فقر (آرمان ۱) - تأمین زندگی‌های سالم و ترویج و تأمین رفاه برای همه در همه سنین (آرمان)

<p>- تأمین امنیت غذا و درمان (اصل ۷)</p>	<p>- پایان دادن به گرسنگی و امنیت غذایی و بهبود تغذیه (آرمان ۲) - تأمین مدیریت پایدار و قابلیت دسترسی به آب و بهداشت برای همه (آرمان ۶)</p>
<p>- ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی (اصل ۴)</p>	<p>- کاهش نابرابری درون و مابین کشورها (آرمان ۱۰) - فراهم نمودن دسترسی به عدالت برای همه (آرمان ۱۶)</p>
<p>- مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف (اصل ۸) - صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها (اصل ۱۶)</p>	<p>- تأمین الگوهای پایدار مصرف (آرمان ۱۲) - تأمین مدیریت پایدار و قابلیت دسترسی به برای همه (آرمان ۶)</p>
<p>- افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی (به‌ویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص (اصل ۶) - برنامه‌ریزی تولید ملی (اصل ۱۰)</p>	<p>- تأمین الگوهای پایدار تولید (آرمان ۱۲)</p>
<p>- سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، به‌ویژه با افزایش سهم سرمایه‌انسانی از طریق ارتقای آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه (اصل ۵) - ساماندهی نظام ملی نوآوری به‌منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور (اصل ۲)</p>	<p>- تأمین آموزش جامع و برابر و ترویج فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه (آرمان ۴) - پرورش نوآوری‌ها (آرمان ۹)</p>
<p>- محور قرار دادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید (اصل ۳)</p>	<p>- ترویج رشد اقتصادی محکم، جامع، و پایدار (آرمان ۸)</p>
<p>- تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به‌منظور توسعه کارآفرینی (اصل ۱)</p>	<p>- ترویج شغل کامل و مداوم و مولد و شایسته برای همه (آرمان ۸)</p>
<p>- پیشنای اقتصاد دانش‌بنیان (اصل ۲)</p>	<p>- ایجاد زیرساخت‌های قابل احیا، ترویج صنعتی سازی (آرمان ۹)</p>

<p>- به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاریهای جمعی (اصل ۱)</p>	<p>- تقویت و احیاء مشارکت جهانی (آرمان ۱۷)</p>
<p>- بالا بردن صادرات فرآوردههای نفتی با تأکید بر برداشت صیانتی از منابع^۱ (اصل ۱۵)</p>	<p>- انجام اقدامی فوری برای نبرد با تغییرات اقلیمی و اثرات آن (آرمان ۱۳) - نگهداری و استفاده پایدار از اقیانوسها، دریاها، و منابع دریایی (آرمان ۱۴) - محافظت، اعاده و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستمهای زمینی، مدیریت پایدار جنگل، مبارزه با بیابانزایی و توقف ساختن از دست دادن تنوع زیستی (آرمان ۱۵)</p>

۲. تفاوتها

میان سیاستهای اقتصاد مقاومتی و اهداف هفده گانه توسعه پایدار تفاوتهایی وجود دارد. برخی از این تفاوتها این است که برخی از موضوعات سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی به هیچ وجه در سند توسعه پایدار مورد اشاره قرار نگرفته و برخی دیگر تفاوتهایی هستند که هر دو سند در موضوع با یکدیگر یکسانند، اما تفاوتهای فرهنگی و ایدئولوژیکی در رسیدن به اهداف این دو سند وجود دارد که بدان اشاره خواهد شد. در این قسمت سعی شده است که اهم این تفاوتها در قالب جدولی بیان شود.

تفاوتها	
سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف توسعه پایدار سازمان ملل در سال ۲۰۱۵
۱. محوریت بحث در این سند تنها جهش و توسعه	۱. محوریت بحث در این سند جهش و توسعه

۱. «تولید صیانتی» در بند ۷ ماده ۱ قانون اصلاح قانون نفت مصوب ۱۳۹۰، این گونه تعریف شده است: «کلیه عملیاتی که منجر به برداشت بهینه و حداکثری ارزش اقتصادی تولید از منابع نفتی کشور در طول عمر منابع مذکور می شود و باعث جلوگیری از اتلاف ذخایر در چرخه تولید نفت می گردد». لذا تولید صیانتی تولیدی است که از لحاظ فنی بهینه بوده و به مخزن آسیبی نرساند تا بتواند ضامن منافع نسل فعلی و نسلهای آینده باشد. منتها از آنجا که یکی از مهم ترین شرایط در بهرهوری و تولید صیانتی حفظ محیط زیست است، لذا هر پروژه ای که بتواند به تولید صیانتی منجر شود در واقع سبب بهبود وضعیت محیط زیست نیز خواهد شد. از این رو این امر نشان دهنده رابطه مستقیم بین تولید صیانتی و محیط زیست است و تولید پایدار و صیانتی در گرو رعایت الزامات زیست محیطی می باشد. برای اطلاعات بیشتر ر.ک:

<http://www.nioc.ir/portal/Home/ShowPage>.

اقتصادی در آینده همراه با رعایت مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی است.	اقتصادی در آینده نیست، بلکه هم مقاومت و هم پیشرفت اقتصادی به‌طور توأمان را در زمان بحران و فشارهای بین‌المللی در نظر دارد.
۲. الگوی توسعه پایدار بیشتر در خصوص کشورهای در حال توسعه یا توسعه‌نیافته‌ای که در اقتصادهای بین‌المللی دارای ساختار ضعیف و آسیب‌پذیرند مطرح می‌شود.	۲. این الگو مخصوص کشورهای در حال توسعه یا توسعه‌نیافته نیست، بلکه حتی در کشورهای با اقتصادهای بزرگ و قوی نیز در اشکال و اسامی مختلف قابلیت اجرایی دارد. نمونه بارز آن کشور روسیه است که در حال حاضر طرح‌های اقتصادی مختلفی را در برابر تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی آمریکا و اتحادیه اروپا ناشی از جنگ با اوکراین تدوین کرده است.
۳. در توسعه پایدار صرفاً مبانی علمی و عقلی به‌طور متعارف حاکم است.	۳. در اقتصاد مقاومتی مبانی اسلامی در کنار مبانی عقلی و علمی به‌کار گرفته می‌شود.
۴. در توسعه پایدار ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مورد توجه قرار می‌گیرد.	۴. در اقتصاد مقاومتی کل ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حقوقی مورد توجه قرار می‌گیرد.
۵. توسعه پایدار جنبه ارزشی و ایدئولوژیک ندارد و برای کل جامعه بین‌المللی با ارزش‌ها و فرهنگ‌های مختلف کاربرد دارد.	۵. این مفهوم جنبه‌های ایدئولوژیک و ارزشی را نیز در بردارد و بیشتر برای مردمی که به ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی پایبند باشد کاربرد دارد.
۶. در توسعه پایدار و اهداف آن موضوع شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی از فساد هیچ‌گونه اشاره‌ای نشده است.	۶. در اقتصاد مقاومتی شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و ... وجود دارد (اصل ۱۹)
۷. در توسعه پایدار به‌دلیل غیرارزشی بودن و عدم ارتباط آن با اخلاقی و دین هیچ‌گونه اشاره‌ای به بحث موضوع فرهنگ نشده است.	۷. در اقتصاد مقاومتی تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و اشتغال مولد وجود دارد. (اصل ۲۰)
۸. توسعه پایدار در این سند بیشتر جامعه‌محور بوده و جامعه را تنها موضوع رسیدن به توسعه پایدار می‌داند.	۸. در اقتصاد مقاومتی و اسلامی، حاکمیت مصالح و فرد و جامعه هردو با هم بررسی می‌شود، بدین معنا که تمام الگوها و روابط اقتصادی مردم و دولت باید برای تأمین مصالح فرد و جامعه سامان یابد.

۳. اقتصاد مقاومتی، نسخه بومی و اسلامی سند توسعه پایدار سازمان ملل

با بررسی اسناد اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار، مشابهت‌های بسیار و نیز تفاوت‌های اندک، لیکن با ارزشی به دست می‌آید که مهم‌ترین آنها فرهنگ معنوی و بومی^۱ و لزوم ارتباط آن با

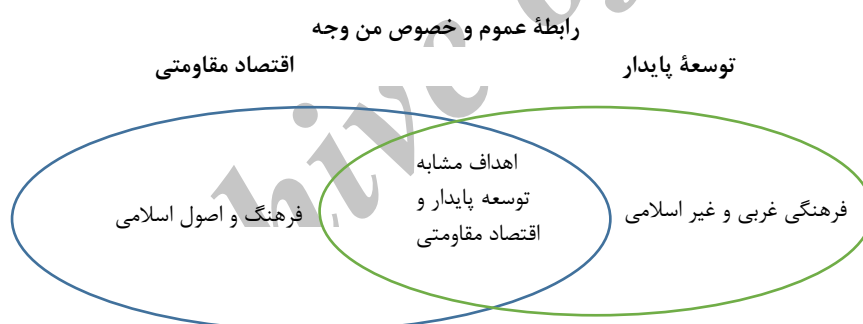
۱. فرهنگ را می‌توان به دو بخش مادی و معنوی تقسیم کرد. فرهنگ مادی عینی و ملموس است، مانند بناهای تاریخی و هنری، اما فرهنگ معنوی عقاید و رسوم، ارزش‌ها و اندیشه‌ها و اخلاقیات جوامع را در برمی‌گیرد.

مقوله اقتصاد است که این ارتباط در سند توسعه پایدار مشاهده نمی‌شود. فرهنگ، شامل همه ابعاد زندگی فردی و اجتماعی است. یکی از مهم‌ترین این بخش‌ها حوزه اقتصاد است. به عبارتی اقتصاد جزئی از فرهنگ و تحت تأثیر آن است و نمی‌توان این دو را برخلاف تدوین‌کنندگان سند توسعه پایدار از یکدیگر جدا دانست (حسینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۸). چراکه رفتارهای انسانی که رفتارهای پایدار انسانی حاصل و متأثر از فرهنگ است. فعالیت‌های اقتصادی از جمله رفتارهای اقتصادی انسان است و در نتیجه، جزئی از مجموعه رفتارهای انسانی به‌شمار می‌آید. بنابراین رفتارهای پایدار اقتصادی و متعاقب آن، توسعه انسان نتیجه فرهنگی خاصی است. رهبری نیز در اهمیت موضوع فرهنگ می‌فرماید: «فرهنگ از اقتصاد مهم‌تر است. چون فرهنگ به معنای هوایی است که تنفس می‌کنیم. اگر هوا تمیز باشد آثاری دارد و اگر کثیف باشد آثار دیگری دارد» (بیانات رهبری در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳/۱/۱). لذا، اقتصاد و توسعه با مقوله فرهنگ مرتبط بوده و از آن تأثیر می‌پذیرند.

سند توسعه پایدار فاقد جنبه ارزشی و ایدئولوژیک است و بیشتر برای جوامعی با ارزش‌ها و فرهنگ‌های غیر اسلامی کاربرد دارد، در صورتی که سند اقتصاد مقاومتی از دیدگاه رهبری باید بنا به اصول ۳ و ۴ قانون اساسی در ظرف اقتصاد اسلامی تفسیر شود. همچنین، ایشان به ضرورت در نظر گرفتن مبانی و ارزش‌های اسلامی در علوم انسانی و از جمله علم اقتصاد و الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت و عدم پذیرش علوم غیر اسلامی تأکید کرده‌اند. ایشان می‌فرمایند: «نظریه‌پردازی‌های غربی در زمینه سیاست و اقتصاد نظریه‌های ناقص، عقیم و بی‌خاصیت است». «مواد و مفاهیم اساسی که براساس آن می‌توان حقوق، اقتصاد و سایر بخش‌های اساسی علوم انسانی را شکل داد و تولید نمود، به معنای حقیقی کلمه در فرهنگ عمیق اسلامی ما وجود دارد که باید از آن استفاده کنیم» (بیانات رهبری در دیدار با استادان دانشگاه، ۱۳۸۲/۸/۸). «علوم انسانی از طریق ترجمه متون غربی وارد کشور شده‌اند و واردکنندگان آنها از علوم و اندیشه‌های اسلامی بی‌بهره یا کم‌بهره بوده‌اند، بدیهی است که نتیجه این علوم، بی‌اعتقادی یا سستی در باورهای دینی است، چون اساساً بر مبانی مادی‌گرایی استوار می‌باشند» (بیانات رهبری در دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۸/۶/۸). رهبر انقلاب اسلامی نیز در بیان تفاوت فرهنگی سند ۲۰۳۰ توسعه پایدار فرمودند: «به چه مناسبت یک مجموعه بین‌المللی که تحت نفوذ قدرت‌های بزرگ قرار دارد، به خود حق می‌دهد که برای ملت‌هایی با فرهنگ و تمدن گوناگون، تکلیف معین کند. اینجا جمهوری اسلامی ایران است و در این کشور مبنا اسلام و قرآن است. اینجا جایی نیست که سبک زندگی معیوب و فاسد غربی بتواند اعمال نفوذ کند. در نظام جمهوری اسلامی پذیرش چنین سندی، معنا ندارد» (بیانات رهبری در دیدار با معلمان و فرهنگیان، ۱۳۹۶/۲/۱۷). در مقدمه سیاست‌ها نیز مقرر شده است: «ایران اسلامی... اگر از الگوی اقتصادی بومی و برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی که همان

اقتصاد مقاومتی است، پیروی کند نه تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید، بلکه خواهد توانست ... با ... تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و برون‌گرا را محقق سازد و الگویی از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد». از این رو نمی‌توان اقتصاد مقاومتی را از نظر ایشان به گونه‌ای تفسیر کرد که ارتباطی با اقتصاد اسلامی نداشته باشد. در نتیجه اقتصاد مقاومتی از دیدگاه ایشان شکل خاصی از نظام اقتصادی اسلام است (اصغری، ۱۳۹۵: ۵).

اهداف این دو سند در موارد بسیاری مشابه هم هستند، لیکن تفاوت بارز و بنیادین آنها، فرهنگ مختلف چگونگی رسیدن به این اهداف و در نتیجه، رسیدن به توسعه و پیشرفت است. از این رو در سند اقتصاد مقاومتی تمامی ناخالصی‌های فرهنگی سند توسعه پایدار تصفیه شده و از زاویه دید ایرانی - اسلامی به مقوله توسعه پایدار نگریسته شده و منطبق با ارزش‌ها و اصول ایرانی - اسلامی مصرح در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد پذیرش قرار گرفته است. در نتیجه با توجه به این مشابهت‌ها و تفاوت‌ها می‌توان نوعی رابطه حقوقی عموم و خصوص مشابه میان این دو سند برقرار کرد که از لحاظ حقوقی در بعضی موارد (از لحاظ اصولی افراد) مشابه هم و در بعضی دیگر با هم متفاوت‌اند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب مندرج در این پژوهش، پاسخ سؤالات مطرحه به دست می‌آید. میان اسناد اقتصاد مقاومتی و توسعه پایدار مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد. مشابهت‌های میان این دو سند، لزوماً بدین معنا نیست که نصوص هر دو سند یکسان است، بلکه اهداف این دو سند در موارد بسیاری به هم شباهت دارند. در عین حال تفاوت‌هایی نیز میان این دو سند وجود دارد.

برخی از این تفاوت‌ها این است که بعضی از موضوعات سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به‌هیچ‌وجه در سند توسعه پایدار مورد اشاره قرار نگرفته است و برخی دیگر تفاوت‌ها تفاوت‌هایی هستند که هر دو سند در موضوع با یکدیگر یکسان‌اند. اما مهم‌ترین تفاوت، ایدئولوژی و فرهنگ متفاوت این اسناد در رسیدن به اهداف پیشرفت و توسعه است. برخلاف اقتصاد مقاومتی، فرهنگ معنوی و بومی و لزوم ارتباط آن با مقوله اقتصاد در سند توسعه پایدار مشاهده نمی‌شود. اقتصاد و توسعه جزئی از فرهنگ و تحت تأثیر آن است و نمی‌توان این دو را برخلاف تدوین‌کنندگان سند توسعه پایدار از یکدیگر منفک دانست. با بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو سند، این پژوهش به این نتیجه دست می‌یابد که سند اقتصاد مقاومتی، نسخه ایرانی (بومی) و اسلامی سند توسعه پایدار بوده و می‌توان میان این دو سند، نوعی رابطه حقوقی عموم و خصوص من وجه برقرار کرد که از لحاظ حقوقی در بعضی از موارد مشابه هم و در بعضی دیگر با هم متفاوت‌اند. مقام معظم رهبری، نیز به‌تبع چنین تفاوت بنیادینی میان این دو سند، تمامی ناخالصی‌های فرهنگی سند توسعه پایدار را تصفیه و پالایش کرده و از زاویه دید ایرانی - اسلامی به مقوله توسعه و پیشرفت نگریسته‌اند و ایشان درصدد این بوده است که همانند بیشتر کشورهای در حال توسعه یا توسعه‌نیافته که این سند را کورکورانه و بدون انطباق آن با فرهنگ و ارزش‌های بومی خود می‌پذیرند، آن را مورد پذیرش قرار ندهد، بلکه آن را منطبق با ارزش‌ها و اصول ایرانی - اسلامی مصرح در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بپذیرد. در نتیجه، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی الگوی بومی و علمی است که برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی ماست و با این فرهنگ بومی و اسلامی است که ایران عزیز می‌تواند بنا به فرمایش‌های رهبری، با استعدادهای سرشار معنوی و مادی و برخورداری از نیروی انسانی متعهد و کارآمد و دارای عزم راسخ برای پیشرفت، نه‌تنها بر همه مشکلات اقتصادی فائق می‌آید و دشمن را که با تحمیل یک جنگ اقتصادی تمام‌عیار در برابر این ملت بزرگ صف‌آرایی کرده، به شکست و عقب‌نشینی وا دارد، بلکه خواهد توانست با حفظ دستاوردهای کشور در زمینه‌های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست‌ساله، اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو را محقق سازد و الگویی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را عینیت بخشد. لازم است قوای کشور بی‌درنگ و با زمان‌بندی مشخص، اقدام به اجرای آن کنند و با تهیه قوانین و مقررات لازم و تدوین نقشه راه برای عرصه‌های مختلف، زمینه و فرصت مناسب برای نقش‌آفرینی مردم و همه فعالان اقتصادی را در این جهاد مقدس فراهم آورند.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. شقاقی شهری، وحید (۱۳۹۵). *اقتصاد ایران و نظریه اقتصاد مقاومتی*، نشر نور علم، چ اول.
۲. شیخ ابومسعودی، عباس (۱۳۹۵). *اقتصاد مقاومتی؛ اقدام و عمل*، انتشارات ارکان دانش.
۳. مجلس شورای اسلامی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۳). *گزارش کمیسیون ویژه حمایت از تولید ملی و نظارت بر اجرای اصل ۴۴ در مورد سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و قوانین متناظر، معاونت قوانین، اداره کل تدوین قوانین، دوره نهم، سال سوم*.

ب) مقالات

۴. اصغری، محمود (۱۳۹۵). «اقتصاد مقاومتی و رابطه آن با ارزش‌ها و هنجارهای اقتصادی - اجتماعی»، *فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ش ۱۰۸.
۵. امیری طهرانی‌زاده، سید محمودرضا (۱۳۹۴). «مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی»، *دوفصلنامه علمی و پژوهشی جستارهای اقتصادی*، ش ۲۳.
۶. پژوهنده، محمدحسین (۱۳۹۴). «موانع تحقق اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ش ۱۰۶.
۷. حسنی، مهدی؛ نصر دهریزی، الماس (۱۳۹۳). «اقتصاد سیاسی و اقتصاد مقاومتی؛ مقایسه تحریم‌های اقتصادی در دو دهه ۱۳۳۰ و ۱۳۹۰»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی*، ش ۶.
۸. حسینی، عبدالرضا؛ آتانی، عطاءالله (۱۳۹۳). «بررسی جایگاه فرهنگ در اقتصاد مقاومتی»، *فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، ش ۱۰.
۹. رضانی قوام‌آبادی، محمدحسین؛ شفیق فرد، حسن (۱۳۹۵). «توسعه پایدار و حق بر محیط زیست سالم؛ چشم‌انداز نسل آینده»، *فصلنامه سیاست جهانی*، ش ۱.
۱۰. سلیمی ترکمانی، حجت (۱۳۹۱). «حقوق بین‌الملل توسعه پایدار: از آرمان تا واقعیت»، *دوفصلنامه حقوق اقتصادی*، ش ۲.
۱۱. سیف، اله مراد (۱۳۹۱). «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه آفاق امنیت*، ش ۱۶.
۱۲. شعبانی، احمد؛ نخلی، سید رضا (۱۳۹۳). «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج و در بیان مقام معظم رهبری»، *فصلنامه آفاق امنیت*، ش ۲۵.

۱۳. شمسانی، محمد (۱۳۸۵)، «حقوق بین‌الملل اقتصادی و اصل توسعه پایدار»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ش ۱۹.
۱۴. میرمعزی، سید حسن (۱۳۹۱). «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ش ۴۷.

ج) سخنرانی‌ها

۱۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۶/۱۶.
۱۶. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران نظام، ۱۳۹۲/۱/۱.
۱۷. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۳۹۱/۵/۱۶.
۱۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۱/۶/۲.
۱۹. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگران و فعالان بخش تولید کشور، ۱۳۹۲/۲/۷.
۲۰. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی، ۱۳۸۷/۲/۱۵.
۲۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارکنان شرکت داروپخش، ۱۳۹۱/۲/۱۰.
۲۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از پژوهشگران و مسئولان شرکت‌های دانش‌بنیان، ۱۳۹۱/۵/۸.
۲۳. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار نوروزی در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳/۱/۶.
۲۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان و دست‌اندرکاران اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، ۱۳۸۵/۱۱/۳۰.
۲۵. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با استادان و فرزندان علمی و دانشگاهی، ۱۳۸۲/۸/۸.
۲۶. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۸/۶/۸.
۲۷. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از بانوان قرآن‌پژوه کشور، ۱۳۸۸/۷/۲۸.
۲۸. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با دیدار نخبگان جوان، ۱۳۸۶/۶/۱۲.
۲۹. بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۳/۱/۱.
۳۰. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با معلمان و فرهنگیان، ۱۳۹۶/۲/۱۷.

۲. انگلیسی

A) Books

31. Achieving Sustainable Development and Promoting Development Cooperation (2008). United Nations Department of Economic and Social Affairs, Office for ECOSOC Support and Coordination, New York.
32. A. Elliott, Jennifer, (2006). An Introduction to Sustainable Development”, 3rd

- edition, Routledge Perspectives on Development Series, Taylor & Francis Group.
33. C. Hackett, Steven, (2006).” Environmental and natural resources economics: theory, policy, and the sustainable society. 3rd ed. M.E. Sharpe, Inc. New York.
 34. Dalal-Clayton, Barry & Bass, Stephen, (2002). Sustainable Development Strategies, The International Institute for Environment and Development, Earthscan Publications Ltd, London.
 35. De Lara, Michel & Doyen, Luc (2008). Sustainable Management of Natural Resources, Springer, Paris .
 36. Hettne, Brian. (2002). "Current trends and future options in development studies", in Desai, V. and Potter, R.B. (Eds) The Companion to Development Studies, Arnold, London.
 37. J. Bradbrook, Adrian, (2005). The Law of Energy for Sustainable Development, Cambridge University Press.
 38. Our Common Future (1987). World Commission on Environment and Development, Oxford University Press.
 39. Osborn, Derek, Cutter, Amy & Ullah, Farooq, (2015). Universal Sustainable Development Goals, Understanding the Transformational Challenge for Developed Countries, Stakeholder Forum.
 40. Potter, R.B. & A. Elliott, Jennifer & Smith, D. (2004). Geographies of Development, second edition, Addison Wesley Longman, Harlow.
 41. Strange, Tracey & Bayley, Anne (2008). Sustainable Development Linking economy, society, environment, Organisation for Economic co-operation And Development, OECD.
 42. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, (2015). United Nations, Res. A/RES/70/1.
 43. Pisano, Umberto & Lange, Lisa & Berger, Gerald & Hametner, Markus (2015) The Sustainable Development Goals (SDGs) and their impact on the European SD governance framework, European Sustainable Development Network (ESDN).
 44. United Nations, Sustainable Development Solutions Network (2015). Getting Started with the Sustainable Development Goals: A Guide for Stakeholders.

B) Articles

45. Aylwin, Nicole & J. Coombe, Rosemary (2014). ”Marks Indicating Conditions of Origin in Rights-Based Sustainable Development” University of California, Davis law review, Vol. 47 .
46. Berger-Wallisser, Gerlinde & Shrivastava, Paul (2015). ”Beyond Compliance: Sustainable Development, Business, and Proactive Law”, Georgetown Journal of International Law, Vol. 46 .

47. J Bradbrook, Adrian, (2012). "Sustainable Energy Law: the Past and the Future", Journal of Energy & Natural Resources Law, Vol. 30, No. 4.
48. Katzman, Kenneth, "Iran Sanctions (2012). Congressional Research Service, October 15.
49. Sharma, Avi, (2015). "Who Leads in a G-zero World? Multi-Nationals, Sustainable Development and Corporate Social Responsibility in a Changing Global Order", Washington International Law Journal, Vol. 24, No. 3.

C) Websites

50. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10077>
51. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22840>
52. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20842>
53. <http://farsi.khamenei.ir/video-content?id=20857>
54. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22395>
55. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1614>
56. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=19505>
57. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20581>
58. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=26023>
59. <http://www.leader.ir/fa/content/3013>
60. <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=20067>
61. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8268>
62. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8259>
63. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3399>
64. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=25993>
65. <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36415>